

Б. М. Янишин

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
відділ історії України XIX — початку XX ст.,
Інститут історії України НАН України
(м. Київ, Україна), bogdanyanyshyn@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0386-2530>

УКРАЇНСЬКА ОСВІТА В АВТОНОМНІЙ ГАЛИЧИНІ: ВИЩІ ВАКАЦІЙНІ ЛІТНІ КУРСИ У ЛЬВОВІ

Статтю присвячено реконструкції процесу організації та проведення Вищих вакаційних літніх курсів у галицькій столиці, ініційованих членами Товариства прихильників української літератури, науки і штуки у Львові. З'ясовано мотивацію та плани їх організаторів, відтворено структуру та зміст лекційних занять. Курси відбувалися у Львові протягом місяця від 23 червня до 22 липня 1904 р. У них брала участь молодь не тільки з Галичини, але й з підросійської України. Цим організатори хотіли зміцнити почуття соборності в розділеному кордонами та ментальними стереотипами українському молодіжному середовищі. Загальна кількість учасників курсів сягнула 135 осіб, що було свідченням їх актуальності та затребуваності з боку громадськості. Виявлено, що на курсах працювали М. Грушевський, І. Франко, К. Студинський, Ф. Вовк, М. Ганкевич, С. Томашівський, І. Раковський та І. Брик. Вони викладали такі предмети: “Огляд історії України-Руси”, “З історії українсько-польських відносин XVII в.”, “З новішої історії Західної Європи”, “Огляд української літератури від найдавніших часів до кінця XIX віку”, “Культурний рух у Галичині від виступу М. Шашкевича до 1860 р.”, “Онто- і філогенез людини”, “Угорська Русь”, “Вибрані практичні питання з українсько-руської граматики” та ін. Досліджено громадський резонанс курсів, реакцію на них у молодіжному середовищі. Доведено, що важливим освітянським ефектом курсів стало те, що його ініціатори звернули увагу на слабкість дидактичного забезпечення української вищої освіти. Тож з ініціативи голови Товариства та з огляду на статутні вимоги, його члени вирішили спеціальну увагу приділити підготовці і виданню навчальної та науково-популярної літератури для вищої школи. Підсумовано, що проведенням літніх курсів українська громада Галичини склала важливий іспит на національно-культурну зрілість, довівши здатність мобілізувати свої сили і адекватно реагувати на виклики часу.

Ключові слова: Вищі вакаційні літні курси, Товариство прихильників української літератури, науки і штуки у Львові, М. Грушевський, освіта, українознавство.

B. M. Yanyshyn

Candidate of Historical Sciences (Ph.D. in History),
Senior Research Fellow, Department of the History of Ukraine XIX —
early XX century, Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine
(Kyiv, Ukraine), bogdanyanyshyn@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0386-2530>

UKRAINIAN EDUCATION IN AUTONOMOUS GALICIA: ADVANCED SUMMER COURSES IN LVIV

Abstract

The article is devoted to the reconstruction of the process of organizing and conducting advanced summer courses in the Galician capital, initiated by members of the Society of Supporters of Ukrainian Literature, Science and Crafts in Lviv. The article reveals the motivation and plans of their organizers as well as the structure and content of lectures. The courses were held in Lviv during the month of June 23 to July 22, 1904. Not only Galician but also sub-Russian Ukrainian youth took part in them. In doing so, the course organizers wanted to reinforce a sense of sobornist' in the Ukrainian youth environment divided with borders and mental stereotypes. The total number of participants of the courses reached 135 persons, which was a testimony to their relevance and demand from the public. It was revealed that M. Hrushevskiyi, I. Franko, K. Studynskiyi, F. Vovk, M. Hankevych, S. Tomashivskiyi, I. Rakovskiyi and I. Bryk taught at the courses. They taught the following subjects: "An overview of the history of Ukraine-Rus", "From the history of Ukrainian-Polish relations of the XVII century", "From the newest history of Western Europe", "Review of Ukrainian literature from ancient times to the end of the nineteenth century", "Cultural movement in Galicia from M. Shashkevych's speech to 1860", "Ontology and phylogeny of man", "Hungarian Rus", "Selected practical questions in Ukrainian-Rus grammar", etc. The public resonance of courses and reaction to them of the youth environment has been analyzed too. It is proved that an important educational effect of the courses was that its initiators drew attention to the weakness of didactic support of Ukrainian higher education. Therefore, at the initiative of the Head of the Society and in view of the statutory requirements, its members decided to pay special attention to the preparation and publication of educational and popular science literature for higher education. It has been concluded that the Ukrainian community of Galicia conducted an important examination on national-cultural maturity during the summer courses, proving the ability to mobilize their forces and respond adequately to the challenges of the time.

Keywords: *Advanced Summer Courses, Society of Supporters of Ukrainian Literature, Science and Crafts in Lviv, M. Hrushevskiyi, education, Ukrainian Studies.*

Надання Галичині самоуправління, разом із іншими краями монархії Габсбургів, створило правові можливості для реалізації різнопланових

громадських ініціатив. Це звільнило потужну суспільну енергію, давши можливість національним громадам краю (до найбільших належали поляки, українці й євреї) організуватися перед викликами модернізації, котрі зі всією очевидністю постали в другій половині XIX — на початку XX ст. Як відомо, в доавтономічному періоді будь-які зусилля щодо такої самоорганізації гальмувалися імперською владою й не допускалося до їхньої реалізації. Тож саме автономія дала імпульс до об'єднання громадських активістів, котрі мали на меті згуртування своїх спільнот для солідарного подолання найбільш нагальних проблем, насамперед, культурно-освітнього характеру. Осмислюючи цей зв'язок між громадською активністю та лібералізацією політичного життя, знаний краківський історик науки Юліан Дибець відзначає: “[...] Надзвичайно вагомим моментом є свобода загалом, втім, свобода, котра надається суспільству, а зокрема, людям науки й інституціям, які займаються дослідженнями. В цьому випадку, вже саме надання свободи об'єднуватися шанувальникам знання та науки, надання прав інституціям, означає опіку над ними й їхню підтримку. Власне, цього елемента бракувало під пруським і російським пануванням [...]”¹.

Для української громади Галичини чи не найбільшим викликом стала відсутність національної вищої школи. Як відомо, Львівський університет, створений для забезпечення освітніх потреб насамперед місцевого, тобто в своїй більшості українського населення, внаслідок цілеспрямованих дій значно організованішої польської інтелігенції, протягом другої половини XIX — початку XX ст. втрачав свій законодавчо закріплений утравістичний (двомовний) характер, зазнаючи стрімкої полонізації. Боротьба українського студентства та нечисельної групи українських професорів і доцентів, що дедалі частіше виливалася в голосні протестні акції (студентські маніфестації, обструкція антиукраїнськи налаштованих польських професорів, сецесія, парламентські запити), не досягла своєї мети. Більше того, відчуваючи загрозу з боку дедалі більш організованого українського спротиву, домінуюча чисельно та адміністративно польська університетська корпорація неухильно поглиблювала польський характер університету, багатьма постановами внутрішнього діловодства, фактично, нівелюючи урядові рішення².

¹ *Dybiec J. Życie naukowe w Galicji doby autonomicznej // Galicja i jej dziedzictwo. Tom 3: Nauka i Oświata. Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1995. S. 34.*

² *Тельвак В., Педич В. Львівська історична школа Михайла Грушевського. Львів: Світ, 2016. С. 54–83; Тельвак В. Михайло Грушевський та польсько-український конфлікт у Львівському університеті: спроба реконструкції // Східноєвропейський історич-*

У таких умовах, використовуючи надані автономією правові механізми громадського упорядкування культурно-освітнього простору, очільники галицьких українців зосередилися на пошуку шляхів вирішення нагальної проблеми виховання кадрів національної інтелігенції. Певною підказкою для них стали скандинавські країни, де дедалі більшої популярності набувала модель народного університету, згодом апробована та поширена в освітніх центрах Російської імперії (наприклад, Московський міський народний університет імені А. Шанявського). Реалізація цього важливого проекту творення прототипу національної вищої школи була покладена на Товариство прихильників української літератури, науки і штуки у Львові, створене в лютому 1904 р. за ініціативи Михайла Грушевського та його тодішніх однодумців Івана Франка, Івана Труша, Володимира Гнатюка та Степана Томашівського³.

Плекання національної освіти було визначено одним із пріоритетів вже у Статуті Товариства, яким передбачалися широкі культурно-просвітні цілі нової організації. Згаданим цілям мали служити публікація періодичних і неперіодичних видань, підтримка різноманітних культурно-просвітніх проектів, організація науково-популярних публічних лекцій, заснування премій і стипендій для підтримки українських діячів культури та мистецтва тощо. Кошти для реалізації таких цілей організатори Товариства планували отримати від членських внесків та українських меценатів.

Найбільш масштабною освітньою акцією, ініційованою членами Товариства, стала організація Вищих вакаційних літніх курсів у Львові, покликаних дати українській молоді базові знання з українознавства в умовах відсутності національної вищої школи. Ініціюючи організацію таких курсів, М. Грушевський мав на меті компенсувати недоліки українознавчого наповнення університетських дисциплін у Львівському університеті для галицької молоді, а також дати її наддніпрянським одноліткам уявлення про академічну зрілість і дисциплінарну складність вітчизняної науки. Деталізуючи для громадськості генезу ідеї та мету таких курсів, голова НТШ відзначав: “Широко розповсюджена останніми часами організація приватних, свободних від офіційної контролю й регламентації наукових курсів, чи так званих свободних університетів, як

ний вісник. Дрогобич, 2017. Вип. 4. С. 14–23; *Тельвак В. В., Пантюк М. П.* Михайло Грушевський та боротьба за українські кафедри Львівського університету // Східноєвропейський історичний вісник. Дрогобич, 2018. Спеціальний випуск 3. С. 156–162.

³ *Yanyshyn B.* Organization and activity of the Ukrainian literature, science and crafts society in Lviv // Східноєвропейський історичний вісник. Дрогобич, 2018. Вип. 8. С. 45–52.

коректив і доповнення офіційної школи, не могла поминути також і українсько-руської суспільності. Вона стрілася тут зі змаганнями до національної вищої школи взагалі, що глибоко порушили, особливо в останніх (1901–1903) роках галицьку суспільність. Після того як правительством не показало готовності чи відваги піти назустріч сим домаганням та заснувати український університет, якого домагалася українсько-руська суспільність у Галичині, виступають різні плани організації вищої школи власними силами. Так, якийсь час досить живо дискутувався план заснування коштом суспільності приватного університету у Львові, на взір австрійських, в надії, що по кількох роках існування такий університет буде перейнятий на кошт держави. Коли виявилася непрактичність і неможливість такого плану, піднесено гадки про організацію систематичних наукових курсів”⁴.

Як свідчать документи Товариства, уперше всебічне обговорення ідея організації у Львові Вищих вакаційних літніх курсів отримала на засіданні 4 червня 1904 р. З ініціативою проведення курсів виступив відомий наддніпрянський меценат Євген Чикаленко, котрий зголосився покрити їхній фінансовий дефіцит⁵. На цьому ж засіданні було створено організаційний комітет цього освітнього проекту у складі М. Грушевського (голова), І. Франка (заступник голови), М. Грушевської (скарбник) та В. Гнатюка (містосекретар). У своїй роботі організатори спиралися на певний здобутий досвід проведення таких освітніх акцій. Йдеться про те, що восени 1903 р. очолюване М. Грушевським НТШ, зокрема, його історично-філософська секція, організували публічний курс з археології. Його популярність серед громадськості, особливо її молодіжної частини, стала стимулом для філологів НТШ, котрі подібний курс з мовознавства запланували на 1904 р.

Також під час згаданого засідання Товариства 4 червня 1904 р. організатори окреслили викладацький склад цих курсів, запросивши таких знаних інтелектуалів як М. Грушевський, І. Франко, К. Студинський, Ф. Вовк, М. Ганкевич, С. Томашівський, І. Раковський та І. Брик. У порозумінні з меценатом було визначено рівень оплати лекторів, котрий сягав 10 корон за годину. Немісцевим лекторам передбачалося повернення подорожніх витрат та коштів перебування⁶. Загалом слід відзначити, що фінансова допомога просвітницьким ініціативам Товариства з боку

⁴ *Грушевський М.* Українсько-руські наукові курси // Грушевський М. С. Твори: У 50 т. Львів: Світ, 2002. Т. 1: Серія “Суспільно-політичні твори (1894–1907)”. С. 246.

⁵ Державний архів Львівської області (Держархів Львівської обл.). Ф. 298. Оп. 1. Од. зб. 3. Арк. 2 зв.

⁶ Там само. Арк. 3.

Є. Чикаленка була доволі сталою, що дозволило реалізовувати його численні культурно-просвітні проекти⁷.

Вищі літні курси з українознавства відбувалися у Львові протягом місяця від 23 червня по 22 липня 1904 р.⁸ У них взяла участь молодь не тільки з Галичини, але й з підросійської України. Цим організатори курсів хотіли зміцнити почуття соборності в розділеному кордонами та ментальними стереотипами українському молодіжному середовищі. Загальна кількість учасників курсів сягнула 135 осіб, що було свідченням їх актуальності та затребуваності з боку громадськості. Таке число учасників слід вважати за досить значне, з огляду на ті обставини, в яких відбувалися лекції: викликані війною паспортні складнощі в Росії, а також відсутність оголошень в наддніпрянській пресі, що було зроблено для безпеки самих зазбручанських учасників, які побоювалися поліцейних переслідувань. Число ж місцевих учасників також було б далеко більшим, якби поряд із ранковими, були й пообідні лекції. Втім, так було неможливо зробити, адже, з огляду на фінансовий дефіцит, лекційний зал орендувався тільки на першу половину дня.

Відкриваючи роботу цих курсів, М. Грушевський у своєму вітальному слові змалював традиції української вищої школи, підкресливши, що “такі змагання у нашої суспільності мають свою — дуже і дуже поважну історичну давність”⁹. Також голова оргкомітету окреслив амбітні завдання курсів: “[...] Дати можливість нашим землякам із Росії, позбавленим вповні національної школи, прослухати систематичні курси в українсько-руській мові з найважливіших суспільних дисциплін; дати ряд курсів із деяких наук, не заступлених у програмах тутешніх шкіл, а дуже важних з нашого національного становища; допомогти приготуванню наукових курсів у тих галузях українознавства, в яких таких курсів іще нема; вкінці — дати поле новим науковим силам для приготування для академічної діяльності. Осягнення цих цілей справді має чималу вагу для поступу справи вищої української освіти й наукового розвою, і тому треба бажати, аби ся перша проба, зроблена нашим Товариством, випала так, аби могла заохотити до дальшої організації подібних курсів іще в ширших розмірах...”¹⁰.

⁷ *Панькова С.М.* Академічний Дім у Львові: спільний проект Михайла Грушевського та Євгена Чикаленка // Євген Чикаленко — будитель української нації (До 150-річчя від дня народження). Збірник наукових праць. Київ, 2014. С. 95–113.

⁸ Держархів Львівської обл. Ф. 298. Оп. 1. Од. зб. 3. Арк. 3 зв.

⁹ *Грушевський М.* Українсько-руські наукові курси. С. 247.

¹⁰ Там само. С. 248.

Відкривала роботу курсів лекція І. Франка з історії українсько-руської літератури, присвячена проблемам дисциплінарної еволюції історії літератури. Загалом же, лекції відбувалися щоденно в першій половині дня у великому залі готелю «Belle vue», крім неділь, так що загалом було 25 днів занять. Перші дні читалося щоденно по три лекції, згодом — по чотири. Пересічно лекції тривали годину, хоча деякі викладачі практикували подвійні лекції. Загалом прочитано 90 навчальних годин.

Програму курсів було зосереджено на найголовніших на той час українознавчих дисциплінах — історії, історії літератури й етнографії. Згодом до них долучено декілька більш спеціальних предметів. Таким чином, до комплексу дисциплін на Вищих літніх курсах входили історія України, історія української літератури, історія культурного руху в Галичині, історія Західної Європи (у зв'язку з Україною), мовознавство, природничі науки, антропология, етнографія, етнологія. Ці предмети читали вже згадані вище провідні українські вчені.

Сам ініціатор і голова заходу М. Грушевський читав дев'ятигодинний лекційний курс “Огляд історії України-Руси”, у якому стисло викладено головні ідеї його багатотомної праці “Історія України-Руси”. Першу лекцію присвячено вступним заміткам про провідні напрями в історіографії, про українську територію та народність, її формування й становище серед інших слов'янських народностей. По коротких замітках про розселення українських племен, лектор подав образ суспільних форм і економічного життя в часах формування Київської держави, а також представив процес формування, а згодом розкладу цієї держави, зазначивши ті суспільні й культурні сліди, які полишила вона в житті племен, що входили до її складу. По змалюванні цієї зовнішньополітичної ситуації, в якій жили українські племена в XIII–XVI ст., М. Грушевський деталізував ті переміни, що в цих століттях зазнали суспільно-економічні відносини в українських землях. Йшлося про формування суспільних верств, еволюцію шляхетства і селянства, початки національної й релігійної боротьби в містах, зрештою — становлення козаччини й початки її діяльності як репрезентантки загальнонародних інтересів¹¹.

Своєрідним продовженням лекцій М. Грушевського став невеличкий курс його улюбленого вихованця Степана Томашівського “З історії українсько-польських відносин XVII в.”. Лектор мав на меті подати загальний огляд польсько-українських конфліктів від Люблінської унії аж до кінця XVII ст., зосередившись на найважливіших елементах національної

¹¹ Наукові курси / Новини // Діло. 1904. Додаток до чч. 127 і 128 з дня 9 (22) червня. С. 3.

боротьби, підкреслюючи розширення і щораз яснішу кристалізацію її соціальних, релігійних, політичних, культурних і національних мотивів. Це дало можливість відтворити генезу і поступове зростання української національно-політичної ідеї.

Доволі великий курс “З новішої історії Західної Європи” обсягом 15 годин прочитав Микола Ганкевич. Тематика його лекцій була наступною: 1) Суспільно-політичне становище Франції перед Великою революцією. Причини її вибуху (“Ancien regime”); 2) Перша фаза революційного руху аж до терору (1789–1793); 3) Часи терору: його причини, значення і характеристика; 4) Часи Директоріату; перехід до диктатури Наполеона. Наполеон Великий: його значення в історії французької революції і в історії Європи, загальна характеристика; 5) Часи відновлення монархії (т. зв. Реставрація). Причини повороту Бурбонів до влади і причини їх остаточного занепаду (1815–1830); 6) Луї-Філіпп (1830–1848) — період т. зв. буржуазної монархії; 7) Французька революція 1848 р. і державний замах Луї Бонапарта (Наполеона III); 8) Середня Європа, насамперед Німеччина, в часах перед 1848 р. Суспільно-політичне та культурне становище Німеччини з кінцем XVIII та в першій половині XIX ст.; 9) Революція 1848 р. у Середній Європі. Перша її фаза. “Весна народів”; 10) Дальший розвиток революції 1848 р. в Середній Європі. Причини повільного затухання революційного руху (від другої половини 1848 р. до 1851 р.); 11) Часи від 1851 р. до 1870 р. (Війна кримська, італійська, прусько-австрійська, німецько-французька). Період “революцій згори”. Часткове виконання заповіту революції 1848 р.; 12–13) Німецько-французька війна і Паризька комуна (1870–1871). Причини вибуху і занепаду Комуни; 14–15) Короткий огляд робітничого і соціалістичного руху в XIX ст.¹²

З історії української літератури загальний курс під назвою “Огляд української літератури від найдавніших часів до кінця XIX віку”, як уже згадувалося, прочитав І. Франко. Курс був найбільшим, адже тривав 18 годин. Лектор розпочав його коротким аналізом праць над історією літератури в Західній Європі, оглядом різних цілей, які перед собою ставить літературознавство як дисципліна, а також характеристикою різних методів, якими вона послуговується. Потім І. Франко перейшов до синтетичної характеристики ключових періодів українського письменства від давньоруської доби до початку XX ст., докладніше зупиняючись на найбільш значущих літературних феноменах.

¹² Наукові курси... / Новинки // Діло. 1904. Ч. 139. С. 3.

Своєрідним доповненням до курсу І. Франка стали лекції професора Львівського університету Кирила Студинського під назвою “Культурний рух у Галичині від виступу М. Шашкевича до 1860 р.”. Лектор у формі короткого вступу подав огляд культурного руху в Галицькій Русі від прилучення її до Австрії до виступу Маркіяна Шашкевича, опісля перейшов детально і оцінив літературну та ідейну вартість творів М. Шашкевича і схарактеризував вплив українського письменства на духовний розвиток у Галичині. Після цього подав історію москвофільського руху за 1850–1860 рр. та з’ясував, якими дорогами його ідеї приходили до галицьких українців і якою була рецепція цього явища.

Курс української етнографії читав найбільший тогочасний авторитет у цій галузі Федір Вовк. Свої лекції він попередив коротким шестигодинним загальним курсом антропології. Після вступного відчиту про зміст і місце антропології й етнографії серед інших наук, лектор коротко подав основні анатомічні відмінності поодиноких рас і перейшов до антропології України. У ній він відзначив загальні ознаки (колір волосся і очей, зріст, головний, носовий і інші покажчики і т. д.) українського етнічного типу на підставі зібраного ним самим до того часу розлогого матеріалу, а також порівняв український тип з іншими слов’янськими і неслов’янськими народами, звертаючи при цьому увагу на висловлені в тогочасній науці теорії походження і розселення слов’ян.

Курс української етнографії зайняв 16 годин. Навівши у першій лекції загальний огляд теперішнього стану етнографії в західноєвропейській і слов’янській науці, лектор надалі розглянув найголовніші сторони матеріального побуту українців: етнографію здобування і використання вогню, полювання і рибальства, скотарства і бджільництва, обробки дерева, рогу, шкіри, вовни й інших матеріалів, глини та багатьох мінералів, способів плавби й їзди, народної їжі, одягу і будівлі — все це в порівнянні з іншими народами. Його лекції були ілюстровані численними фотографіями і малюнками, а також відвідуванням разом із слухачами археологічних і етнографічних збірок НТШ, музею Дідушицьких й інших львівських колекцій. При демонстрації археологічних збірок НТШ проведено й лекцію з археології.

З лекціями Ф. Вовка з антропології пов’язаний шестигодинний курс Івана Раковського “Онто- і філогенез людини”. Лектор подав огляд важливіших стадій онтогенетичного розвитку та з’ясував присутнім проблему виникнення й еволюції важливіших органів людського тіла. Потім наступив огляд основних типів тваринного світу на основі порівняльної анатомії й ембріології, а також нарис розвитку питання про походження

людини. Насамкінець були охарактеризовані важливіші погляди та теорії про філогенез людини¹³.

З курсом української етнографії пов'язана також одноденна лекція С. Томашівського “Угорська Русь”. У ній насамперед подано огляд географічних особливостей території, заселеної угорськими українцями, при цьому наголошено на особливостях давньої та нової колонізації, тогочасних етнографічних і мовних відносинах. Далі лектор докладніше означив головну етнографічну межу русинів, вказав на чужі етнічні острови серед них і українські острови та колонії скрізь по Угорщині; докладно визначив територію та кількість населення. Щодо мовної проблеми, С. Томашівський охарактеризував найважливіші прикмети і територіальне розташування поодиноких угро-руських говорів. Наприкінці лектор порушив декілька найбільш актуальних питань тогочасного стану та перспектив Угорської Русі, серед них виділивши релігійні, соціально-економічні, політичні, культурні та національні.

Осібне місце в програмі університетських лекцій займав розрахований головню на потреби наддніпрянських слухачів практичний курс української мови, прочитаний Іваном Бриком. Цей курс під назвою “Вибрані практичні питання з українсько-руської граматики” зайняв 12 годин. Спершу лектор обговорив питання про місце, яке належить українській мові в сімействі індоєвропейських мов, а особливо в слов'янській мовній групі. Далі звернув увагу присутніх на відносини української мови до російської, вказуючи на численні діалектичні різниці, якими, почавши уже від XI ст., відрізняються південні писемні пам'ятки від північних; продемонстрував, як ці, спершу незначні діалектичні розходження, збільшуються шляхом диференціації і в результаті дають, з одного боку, мову російську, з іншого — українську.

До питання самостійності й окремішності української мови підійшов І. Брик і у контексті культурно-історичних моментів і чисто теоретичних аргументів, які подавала тогочасна лінгвістика та філософія. Відтак, коротко висвітлив погляди учених на українську мову та проаналізував дискусію, яка велася над її окремішністю та самостійністю, з чим пов'язав короткий огляд історії погодин-соболевської теорії аж до тогочасних тенденційних українофобських публікацій професора Київського університету Тимофія Флоринського. Після огляду діалектів української мови, лектор навів основні характерні явища в галузі фонетики. Вказуючи на еволюцію, яку зазнала українська мова, І. Брик брав для порівняння мову праслов'янську та мову староруських пам'яток. Тогочасний же стан

¹³ Там само.

української фонетики він порівнював із іншими слов'янськими мовами, особливо підкреслюючи різниці з російською мовою. Розвиток фонетики обох східнослов'янських діалектів, твердив він, пішов у розбіжно протилежних напрямках. З оглядом фонетики лектор тісно пов'язував і питання про практичну орфографію, після чого додатково обговорив це питання, віддаючи головну вагу фонетичним моментам, а в разі їх непевності — історичним¹⁴.

18 липня 1904 р. організатори та слухачі курсів зібралися у фотографування відомого львівського фотографа Е. Тшемеського, який зафіксував для нащадків цю знакову в історії українського вищого шкільництва подію¹⁵. В передостанній день проведення курсів (21 липня) відбулося спільне зібрання викладачів та слухачів, де учасники мали можливість у відкритому діалозі обмінятися спостереженнями щодо здобутків і недоліків організації подібних курсів на майбутнє та висловили свої побажання щодо вдосконалення їхньої програми. Найчастіше в обговоренні звучало побажання тематичного обмеження таких заходів суспільними науками з концентрацією уваги на актуальних питаннях українознавства. Наступного дня (22 липня) курси були закриті головою оргкомітету; при цьому М. Грушевський у прикінцевому слові подав стислий статистичний звіт про проведені заняття.

Після закінчення курсів на липневому засіданні Товариства підведені підсумки їх проведення. Одностайно вирішено визнати корисною їх організацію, а також бажаним і надалі влаштовувати подібні освітні акції. Цікаво, що при розподілі гонорарів, від оплати за прочитані на курсах лекції відмовилися М. Грушевський та К. Студинський, котрі передали свій заробіток до скарбниці Товариства. Також, з огляду на особливу популярність серед слухачів лекцій з історії української літератури І. Франка, було вирішено видати їх окремою брошурою та поширити в українському молодіжному середовищі¹⁶.

Вищі літні курси отримали неабиякий резонанс у пресі, особливо на сторінках щоденної львівської газети “Діло”, яка постійно інформувала свого читача про небуденну подію в освітньому житті краю. На її шпальтах наголошувалося, що Товариство уперше в історії української освіти апробувало важливу модель народного університету. Водночас, критичні зауваження “Діла” стосувалися надмірної, як на небагату

¹⁴ Наукові курси... / Новинки // Діло. 1904. Ч. 145. С. 3.

¹⁵ *Facie ad faciem: Ілюстрований життєпис Михайла Грушевського* / Авт.-упор. Світлана Панькова, Ганна Кондаурова. Київ, 2016. С. 106 (№ 19).

¹⁶ Держархів Львівської обл. Ф. 298. Оп. 1. Од. зб. 3. Арк. 3 зв.–4.

українську молодь, оплати таких курсів. Висловлювався також подив з приводу відсутності серед грона запрошених викладачів таких галицьких інтелектуалів як Станіслав Дністрянський та Олександр Колесса. Зрештою, були й нарікання стосовно логістики проведення занять, а саме відсутності лекцій у пообідній час, коли працююча молодь могла б долучитися до роботи курсів¹⁷.

Незважаючи на ці нарікання, проведення курсів однострійно трактувалося як початок нової епохи в українському вищому шкільництві. Анонімний оглядач “Діла” з певним піднесенням писав: “Надіємося, що товариство "прихильників української літератури, науки і штуки" у Львові займється і в 1905 р. урядженем знова такого курсу, усуваючи недогоди, спостережені сего року. Рівно ж і суспільність повинна матеріально як найобильніше підперти змаганя сего товариства, що уряджуванем таких курсів приспособлює нові наукові сили і стелить дорогу до українсько-руського університету. Так вже зроблено крок наперед, щоби розширити світогляд нашої інтелігенції — позіставало — близше ще, щоб рівно ж урядити рід вандруючого університету по наших читальнях. Зорганізованем такого університету і закупном приладів до демонстрування викладів повинно зайнятися як найскоріше тов. "Просьвіта" і її філіальні віділи. Сил для сего університету можна би найти між нашою академічною молодіжею, а тоді проявив би ся живійший рух по наших читальнях, бо читальні неограничались би лише на читаню одної або двох газет, а були би розсадником дійсного знаня. Прелегенти сего університету їздячи по читальнях були би заразом люстраторами читалень і звіти їх мали би дійсно якусь вартість”¹⁸.

Про враження ж самої молоді від прослуханих лекцій ми можемо дещо дізнатися зі спогадів Дмитра Дорошенка: “Найбільше цікавили мене й усіх нас приїжджих виклади Грушевського, і вони нас дуже розчарували: викладав Грушевський князівську добу і викладав страшенно нудно, не давав ширших узагальнень, а переказував, і то дуже одноманітно, саму лишень фактичну історію, — коли який князь панував, з ким воював або переговорював. Читав з рукопису і якось монотонно [...]. Ще більше розчарував нас Томашівський, особливо своєю дивною манерою викладати: ставав спиною до слухачів, а обличчям до географічної мапи [...]. Він так занудив свою аудиторію, що за другим разом прийшли всього кілька слухачів. Зате вподобали ми всі Франка. Він викладав спокійним рівним голосом, без зовнішніх ефектів, і хоч викладав старе

¹⁷ Наукові курси... / Новинки // Діло. 1904. Ч. 131. С. 2.

¹⁸ Самостійні укр. рускі університетські курси у Львові // Діло. 1904. Ч. 204. С. 3.

українське письменство, але виклади були такі цікаві, такі глибокі змістом, що ми слухали з найбільшою увагою [...]. Гарно викладали Студинський, Брик, Раковський. Ганкевич викладав ефектно, як добрий промовець, але його виклади здавались мені більше промовами на вічу, як науковими лекціями. Дуже припали нам до смаку виклади Вовка”¹⁹.

Важливим дидактичним ефектом проведених курсів стало те, що його ініціатори звернули увагу на слабкість дидактичного забезпечення української вищої освіти. Тож за ініціативою голови Товариства та з огляду на статутні вимоги, його члени вирішили спеціальну увагу приділити підготовці та виданню навчальної та науково-популярної літератури для вищої школи. Так, на січневому засіданні 1905 р. було обрано комісію у складі М. Грушевського, І. Франка та В. Гнатюка для вироблення проекту написання, як зазначалося в протоколі засідання, “практичного підручника української мови”²⁰. Справа цього підручника надзвичайно серйозно трактувалася керівництвом Товариства, свідченням чого є неодноразове звернення до неї під час засідань²¹.

Згадаємо також, що в 1908 р. для вшанування пам’яті померлого Володимира Антоновича за поданням голови Товариства М. Грушевського вирішено видати коштом Товариства університетські курси київського професора, записані його слухачами²². Принагідно зауважимо, що Товариство зі своїх фінансових фондів постановило видати значними накладками поезії Григорія Чупринки та Олександра Олеся, прозові твори Марка Вовчка та Ореста Левицького, науково-популярні праці Степана Томашівського, В’ячеслава Липинського та Івана Франка, переклади зі світової літературної класики.

Отже, перший досвід організації українською громадою Галичини прототипу народного університету у формі Вищих літніх вакаційних курсів виявився надзвичайно вдалим. Поряд із реалізацією суто освітньої мети — стислої, але насиченої презентації актуальних здобутків українознавства, було досягнуто не менш важливе завдання єднання української молоді з обох боків збручанського кордону ідеєю опанування здобутків національної науки. Відзначимо, що деякі наддніпрянські слухачі (згадаємо для прикладу М. Залізняка та Д. Дорошенка) значною мірою саме завдяки участі в курсах стали українськими активістами, нерідко поєднуючи свою долю з Наддністряниною. Проведенням літніх

¹⁹ *Дорошенко Д.* Мої спомини про давнє минуле (1901–1914 роки). Київ: Темпора, 2007. С. 87–88.

²⁰ Держархів Львівської обл. Ф. 298. Оп. 1. Од. зб. 3. Арк. 5.

²¹ Там само. Арк. 7.

²² Там само. Арк. 7 зв.

курсів українська громада Галичини — в очах представників інших національних спільнот краю — склала важливий іспит на національно-культурну зрілість, довівши здатність мобілізувати свої сили в потрібний момент і адекватно реагувати на виклики часу. Також досвід проведення курсів став у нагоді в подальшому, коли проводилися подібні освітні заходи в Галичині, а після 1905 р. і на Наддніпрянщині. Загалом же, на наше переконання, дослідження цих наразі малознаних форм громадського модерування освітніх проблем є актуальним завданням сучасної історіографії.

REFERENCES

1. Doroshenko, D. (2007). *Moi spomyny pro davnie mynule (1901–1914 roky)*. Kyiv. [in Ukrainian].
2. Dybiec, J. (1995). *Życie naukowe w Galicji doby autonomicznej. Galicja i jej dziedzictwo — Galicia and its heritage*, (3), 35–50. [in Polish].
3. Hrushevskyyi, M. (2002). *Ukrains'ko-rus'ki naukovi kursy*. In M. S. Hrushevskyyi. *Tvory: U 50 t.* (Vol. 1: Seriiia "Suspil'no-politychni tvory (1894–1907)", pp. 246–255). Lviv. [in Ukrainian].
4. Pankova, S. M. (2014). *Akademichnyj Dim u L'vovi: spil'nyj proekt Mykhaila Hrushevskoho ta Yevhena Chykalenka*. In *Yevhen Chykalenko — budytel' ukrains'koi natsii (Do 150-richchia vid dnia narodzhennia)*. *Zbirnyk naukovykh prats'* (pp. 95–113). Kyiv. [in Ukrainian].
5. Pankova, S., & Kondaurava, H. (Comps.) (2016). *Facie ad faciem: Iliustrovanyj zhyttypys Mykhaila Hrushevskoho*. Kyiv. [in Ukrainian].
6. Telvak, V. (2017). *Mykhailo Hrushevskyyi ta polsko-ukrainskyi konflikt u Lvivskomu universyteti: sprba rekonstruktsii*. *Skhidnoievropeiskyyi istorychnyy visnyk — East European Historical Bulletin*, (4), 14–23. [in Ukrainian].
7. Telvak, V., & Pantiuk, M. (2018). *Mykhailo Hrushevskyyi ta borot'ba za ukrains'ki kafedry L'vivs'koho universytetu*. *Skhidnoievropeiskyyi istorychnyy visnyk — East European Historical Bulletin*, (3), 156–162. [in Ukrainian].
8. Telvak, V., & Pedych, V. (2016). *Lvivska istorychna shkola Mykhaila Hrushevskoho*. Lviv. [in Ukrainian].
9. Yanyshyn, B. (2018). *Organization and activity of the Ukrainian literature, science and crafts society in Lviv*. *Skhidnoievropeiskyyi istorychnyy visnyk — East European Historical Bulletin*, (8), 45–52. [in English].